

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի.
Պատանդին համարները 7 կոպեկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմյանիս խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».

Կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տէլէֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւն ընդունելու է ամեն լիզուով.

Յայտարարութիւններ համար վճարում են
խրաւարտիւր բառին 2 կոպեկ.

Տէլէֆոն № 253.

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՓԵՏՐԱՎԱՐԻ 6

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՓԵՏՐԱՎԱՐԻ 6

ՄՇԱԿ

(25-րդ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

ՆԵՐԿԱՅ 1897 ԹԻՎԱԿԱՆԻ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Տարեկան գինը՝ 10 ռուբլի, կես տարվանը՝ 6 ռուբլի

Հասցեն. ТИФЛИСЪ, Редакция «МШАКЪ». Արտատպանից՝ ТИФЛИС, Rédaction «MSCHAK».

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երբ կիրաւորվի.—ՆԵՐԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Մատենադարան. Հայոց թատրոն. Մարգարիտ
բաժանի ընկերութեան ընդհանուր ժողովը. Նա-
մակ էջմիածնից. Նամակ Հոռոյց. Ներքին լու-
րեր. —ԱՐՏԱԲԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. վերջին տեղե-
կութիւններ. Նամակ Գերմանիայից. Նամակ
Պարսկաստանից. —ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. —ԲՈՐՍՍ. —
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. —ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նա-
մակ Անգլիայից.

ԵՐԲ ԿԻՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Նշանաւոր բժիշկ Պատրիկ Մանսօն՝ Անգ-
լիայում, Պատանդին աշակերտ Բու և Նշա-
նաւոր բժիշկ Բրուստ՝ Ֆրանսիայում, պրո-
ֆեսոր Ֆրիդրիխ Էստերլէն՝ Գերմանիայում
և ուրիշ մասնագէտներ միաբերան յայտ-
նում են, թէ այն երկրները, որտեղ ա-
ռողջապահական պայմանները և ընդհա-
նուր կուլտուրան բարձր են, այնտեղ ժա-
նապետ չէ կարող չ զինուել և շատ շուտով
կը վաւերի, և թէ ժանտախտը հաստատուում
է և բուն է դնում այն երկրներում, որտեղ
զիջված կան կեղտոտութիւններ, ճահճա-
ցած տեղեր, որտեղ, ստոր կուլտուրայի
պատճառով, ժողովուրդը ընտելացել է ան-
մաքուր կեանքի և հակառողջական պայ-
մաններին:

Ահա մի խիստ դատաւարութիւն այն
աղբեր և երկրների համար, որոնք սո-

վորած իրանց ներկայում կեանքին, իրանց
անշարժ և ճահճացած միջավայրին, ոչ
միայն չեն ձգտում առաջ գնալ և բարե-
փոխել, այլ և հակումն են ցոյց տալիս
սրբազործել անկախի կերպով ամեն ինչ,
որ սեփականն է, հին է, աւանդական է:
Մահճատեղան ամբողջ երկրները զոհ են
գնում իրանց դարեւոր անշարժութեան և
խտամիացութեան: Բայց և շատ ուրիշ
կուլտուրական տարրեր, որոնք սովորել են
ասիական խաւարին, առաջացրել են իրանց
միջից խաւարամիտ զեկավարների խմբը,
որոնք օրօրում են ժողովրդին այնպիսի
բարոյներով, ինչպիսին նրան պատուաւոր
է մահճատեղան հարեւանը:

Ժողովրդական մեծ աղէտները փորձա-
բարեք են աղբերի կուլտուրական ոյժը
չափելու համար: Եւ ասիական թշուառ-
եղանութիւնը ոչ մի ժամանակ այնքան
խոշոր և անօգնական կերպով չէ ներկա-
յանում մեր առաջ, ինչքան այն ողբերգա-
կան դէպքերում, երբ կատաղի հիւանդու-
թիւնները հազարներով հնձում են մարդ-
կանց կեանքը, սարսափ աղբերով ընդարձակ
տարածութիւնների վրա: Մինչդեռ նոյն
միջոցին հարեւան կուլտուրական և բարե-
կարգ երկրներում մարդիկ բոլորովին ա-
զատ հիւանդութիւններից, հանգիստ և հան-
գարտ շարունակում են իրանց սովորական
կեանքը:

Մենք սովոր ենք ասել, թէ առողջապա-

հական պայմանների բարեօրոշումը տարրա-
կան միայն է, թէ նա յայտնի է մեզանից
խրաւարտիւրին: Բայց արդեօք մեր կեան-
քը որ և է կերպով վկայում է, թէ այդ
միայն տարրական է, թէ նա մեր բոլորի
համարմունքի մէջ հաստատուել է, թէ նա
զիտակցական հասկացողութիւն է:

Իրականութիւնը ամենապերճաւոր կեր-
պով ցոյց է տալիս, որ առողջապա-
հական պահանջները միայն օրի մէջ
պատուի, անզիտակցաբար կրկնվող խոս-
քեր են, որոնց չէ համապատասխանում
կեանքի մէջ ոչ մի երևոյթ, ոչ մի ձեռ-
նարկութիւն:

Աստուղի հիւանդութիւնները դարձեալ
մեզ յիշեցնում են այն թէ և ըստ երևոյ-
թիւն տարրական, բայց զեռ. զիտակցական
չը դարձած, կեանքի մէջ չիրադրված
պահանջների մասին, առանց որոնց անկա-
րելի է որ և է առաջադիմութիւն, որ և
է կանոնաւոր կենցաղաւարտութիւն:

ՆԵՐԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Arménia and its Sorrows. By W. G. Wintle.
Third Edition, London 1896

Ոչ առաջին և երկրորդ և երրորդ և չորս-
որդ երկրորդ տպագրութիւն. Դոնդոն 1896

Հայերի կոտորածը թիւրքիայում առաջ է բե-
րել մի հարուստ գրականութիւն Անգլիայում և
Ամերիկայում: Հրատարակված գրքերը այսօր
չուտով են տարածվում և սպասվում, որ ամե-
նակարճ միջոցում հարկաւոր է լինում երկրորդ
և երրորդ տպագրութեամբ լայն ընծայել: Գրան
ապացոյց կարող է լինել այս գիրքը, որի վեր-
նագիրը վերնում բերված է: Նա հրատարակվել
է ինչպէս ցոյց է տալիս առաջաբանը, 1896
թվի օգոստոսի 31-ին. երեք չափով չանցած,
այն է սեպտեմբերի 18-ին, լայն է անսել երկ-
րորդ, իսկ այժմ հրատարակվում է արդէն
երրորդ տպագրութեամբ:

Գրքի առաջին երեսում տպված է հետեւեալ
ձօնը. Այս գիրքը ձօնվում է Շաքէի, Գրգորի

սանկ չեղան ապրիլ 29-ի (մայիս 11-ի) ծրագրէ
հետեւ ալ:

Բայց այս անգամ գործը շատ լուրջ բռնուած
կերելի: Երբ մայիս 11-ի ծրագիրը ներկայացուե-
ցաւ, ան ատեն հայ պաշտօնատար մը, Սէֆե-
րեան Նշան Էֆէնդի, որ պետական խորհրդին
անդամ է, երևելի գիւտ մը ըրաւ. «Պերլինի վե-
հաժողովը վեց պետութիւններու համաձայնու-
թեամբ որոշեց հայաբնակ գաւառներու բարե-
կարգութեան խնդիրը. արդ, հիմա քանի որ երեք
պետութիւն միայն կը ներկայացնեն ծրագիր
մը, զայն կարելի չէ ընդունել, ապա թէ ոչ
Պերլինի զայնպիսի ուղղակի հակառակ գոր-
ծուած կըլլայ. Էֆէնդի, վեց պետութիւններու
համաձայնութիւնը սկսեալ է, վեց պետութիւն
ներու: Բայ սակայն շատ հաւանեալ այս գա-
ղափարին, որ պետական խորհրդին մէջ հռչա-
կուած էր Սէֆերեանի կողմէն, և զայն հաղոր-
դեց երեք պետութիւններուն. ու համաձայնաւոր
հայ քաղաքագէտին՝ ալ մեծ պատուանշան մը
տուաւ: Հիմա որ Սէֆերեանի պահանջուած հա-
մաձայնութիւնը գոյացաւ, 130,000 հայ զինվի
կրա, չենք գիտեր թէ սուլթանը եւս պիտի սո-
նէ իր տուած պատուանշանը:

Կարեւոր տեղեկութիւններ կան ցոյց տուող
թէ այդ համաձայնութիւնը մինչև վերջը պիտի
տեսնեն և գործնականապէս ալ ի հարկին երևան
պիտի գայ: Քանի մը օրէ ի վեր. անգլիական
թերթերը կը հասկնան թէ կոմս Մուրաւիլեֆ
և պ. Հանթօթ իրենց տեսակցութեան մէջ դա-
ղեր են Սիւլեյմանի անգլիական նաւատորմին

կնոջ և Սատուրի այն բոլոր կանանց յիշատա-
կին, որոնք քան և չորս ժամ կուսելուց յետոյ՝
աւելի լաւ համարեցին զհաւաքել իրանց ան-
դունդը և անկողնեկալաւ երկնաւոր Հօր ա-
ռաջ, քան ընկնել թիւրքերի ձեռքը:

Ամբողջ գիրքը, որ բաղկացած է 120 քառա-
ծալ էջերից, տպագրված վերին տառիճանի չքեղ,
և զարդարված 10 գեղեցիկ պատկերներով ու
ասիական թիւրքիայի քարտէզով, պարունակում
է Հայաստանի նկարագրութիւնը, հայ ազգի հա-
մառօտ պատմութիւնը, խօսում է հայ ժողովրդի
և լեզուի, հայոց եկեղեցու մասին և ապա նկա-
րագրում է խուլութիւնների սկզբնապատճառը,
Սատուրի կոտորածը, քննիչ յանձնաժողովի գոր-
ծունեութիւնը, կոտորածների կառավարչութիւ-
նը և վերջանում է Եւրոպայի պատասխանատ-
ւութեան ընտելեմամբ:

Գրքին առանձին կցված է «Map of armenian
Massacres» (հայերի կոտորածների քարտէզը),
որ իր տեսակի մէջ մի հետաքրքրական աշխա-
տութիւն պէտք է համարել: Քարտէզը ներկա-
յացնում է ամբողջ փոքր-Ասիան իր վիճակի
թուով. այն նախնադէպ ու գաւառները կամ
տեղերը, որոնք ներկվել են հայերի արիւնով
1894—1896 թվականներին, նշանակված են
կարմիր չեղանով, որոնք, նախելով կոտորածի
ստատիստիկան կամ մեծութեան, մեծ կամ փոքր
են: Այդպիսի արիւնադոյն չեղանք, նշանակված
են 37 հատ, իսկ բարակ գծերով, թուով 4 հատ,
նշանակված են քրիստոնեաների այն կոտորած-
ները, որոնք տեղի են ունեւել Թեոփոսում
1822 թվից սկսած մինչև 1894 թվը: Այս վեր-
ջին կոտորածների թիւը ցոյց է տուած հետեւեալ
կերպով.

1822 թ. յոյներ, Գիւս կղզում . . .	50,000
1850 թ. Նեոտորականներ և հայեր,	
Քիւրդստանում	10,000
1860 թ. մարօնիներ, սիրիացիներ,	
Լիբանանում և Գամալիսում . . .	11,000
1876 թ. բուլղարներ, Բուլղարիայում . . .	10,000
1894 թ. հայեր, միայն Սատուրում . . .	12,000

Ընդամենը կոտորվել են . . 93,000
Երեսուն և եօթն արիւնադոյն չեղանք ներ-

վրա: Թէ և այս լուրերը հրատարակուեցան, բայց
աւելի իբր հաւանական ենթադրութիւն, քան թէ
իրականութիւն. սակայն այսօր խնդիրը կը պար-
զուի, բոլոր թերթերն ալ կը խօսեն այս մա-
սին, սակայն Թայպիչը առաջնակարգ կարեւորու-
թիւն մը կընծայէ Բարիզ շրջանը լուրերուն: Ա-
ստից վերաբերեալ Վիլհելմի մէկ պատկեր
թղթակցութիւնը, պ. ար Պլովից, «Թայպիչ»
հոլանդական Բարիզեան թղթակցիցը, կը հեռագրէ
իր թերթին իբր ամենակարեւոր խնդիր մը:
Յայտնի է թէ Վիլհելմի թղթակցութիւնը Պլովից
չէ եկած, այլ նոյն իսկ Բարիզի մէջ յիշուած է
քաղաքական չըջանալներու կողմէ հաղորդուած
տեղեկութիւններով զորս պ. ար Պլովից արա-
մաբանական և ճշմարտութեան մօտ կը գտնէ:
Կոմս Մուրաւիլեֆ պ. Հանթօթի հետ բանակցելը
է Պէդրիայի ծոցը (Տարաւանէլի բերանը, Պլովից
14 ժամ հեռու) հաւաքուած անգլիական նաւա-
տորմին վրա: Անգլիական 40 մարտանաւ պատ-
րաստ կան հոն, և եթէ Անգլիան բան մը ընել
ուզէ, ոչ Ռուսիան, ոչ Ֆրանսիան կարող են զի-
մաղել. ալ երկու պետութիւններուն նաւա-
տորմները Միջերկրականի մէջ միմյանով չեն
կարող անգլիական նաւերուն կէս թիւը իսկ
ներկայացնել, ահա այս կացութիւնը փոխելու
համար է, որ երկու պետութիւնները իրենց մար-
տանաւերուն թիւը աւելցնելու հարկը անհրա-
ժեշտ կը համարեն: Կը վախճուի որ Անգլիան
մին մեծակ ձեռնարկ մը ընէ թիւրքիոյ դէմ. ոչ
Անգլիա պիտի չը բաժնուի եւրոպական միաբա-
նութիւնէն, սակայն—խնդիրը սակայնիւ վրա—

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿԱՆ ԳԼԻՒՅԻՑ

ԼՕՆԵՐՈՆ, փետրվարի 4-ին

Ինչ որ ալ ըլլան իրարու քիչ շատ հակասող
լուրերը, իրողութիւն մը կայ, որ բացայայտ կե-
րելի է. Պլովից զեպանները վերջացուցած են
իրենց աշխատութիւնը. բայց թէ բոլոր ուղե-
ւը գրած են թէ ոչ, իրենց ծրագիրը իրենց
կառավարութիւններուն հաղորդած են թէ ոչ
ասանց մասին ճիշդ ճշդութիւնը չի գիտցուի,
բայց ընդհանուր լուրերէն կերելի որ գործը լը-
նցած ալ չէ, այսօր կամ վաղը կաւարտի:
«Սթանտարտ»-ին է. Պլովից կը հեռագրեն թէ
զեպանները ամեն ինչ վերջացուցին և փեռ-
ուար 4 հիւրաւարթի օրուան ճեպընթացով ի-
րենց կառավարութիւններուն ղեկած են ծրագի-
րը: Անգլիական ուրիշ աղբերներէ ալ կը տեղե-
կացուի թէ կառավարութիւնները իրենց մէջ
պիտի բանակցեն լամաղանին, և թէ մարտ 3-ին
սուլթանին պիտի ներկայացուի համաձայնաւոր ծը-
րագիրը:

Ինչ է պարունակութիւնը. ինչ որ կարելի էր
իր հաւանական և խելի մօտ ենթադրել, հրա-
տարակուցաւ, ու ամենէ լուրջ համարող թերթ-
երուն տեղեկութիւնները հաղորդեցին «Սթե-
շախ»-ին, բայց ստոյգ ոչինչ կայ, և այսօր իսկ

բայց ճիշդ թիւը չի գիտցուիր, իսլամները սո-
կալի ոճիրները կը գործեն քրիստոնեաներու
դէմ, թիւրք զօրքերն ալ միացեր են իսլամի
ըտն: Ամեն բոլէ ծանր լուրերու կը սպասուի
